

СУДОУСТРІЙ; ПРОКУРАТУРА ТА АДВОКАТУРА

УДК 342.56/342.9

DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2020.6-1.49>

ВИШНЕВА А.В.

**ОБОВ'ЯЗОК ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НЕЗАЛЕЖНОСТІ СУДДІВ УКРАЇНИ:
ДИСКУРС НОВІТНЬОГО ПЕРЕОСМИСЛЕННЯ**

**THE DUTY TO ENSURE THE INDEPENDENCE OF UKRAINIAN JUDGES:
A DISCOURSE OF THE LATEST RETHINKING**

Метою статті є розкриття сутності правового концепту «незалежність суддів в Україні», а також формулювання сучасного розуміння щодо його реалізаційного боку. Стаття присвячена розкриттю сутності правового концепту «незалежність суддів в Україні», а також формулюванню сучасного розуміння щодо його реалізаційного боку.

Наголошено, що незалежність суддів є закріпленою на найвищому (законодавчому) рівні національного законодавства провідною демократичною засадою (принципом) суспільства, що зобов'язує державу забезпечити справедливий розгляд судових справ шляхом встановлення низки гарантій його реалізації, підкріплених механізмами виконання.

Стверджується, що у дискурсі новітнього переосмислення обов'язку забезпечення незалежності суддів України основне завдання ставиться так: яким чином держава має сформувати ефективну та результативну систему відправлення правосуддя в умовах кризових явищ в економіці, політичній і соціальній сферах, а також при низькому рівні довіри суспільства до державного апарату загалом та окремо діяльності судових органів України.

Зроблено такі висновки: 1) обов'язок забезпечення незалежності суддів України – це не тільки діяльність органів уповноважених державою на виконання її функцій, а й інституцій громадянського суспільства, що сукупно іменуються публічною адміністрацією. Їх адміністративна діяльність має бути консолідованою, спільною та здійснюватися на умовах партнерства; 2) у подоланні «темних сторін» незалежності суддів в Україні мають бути зацікавлені всі суб'єкти адміністративно-правових відносин (з можливістю набуття такого статусу): судді, органи державної влади та місцевого самоврядування, інституції громадянського суспільства, міжнародні експерти та партнери; 3) в умовах кризових явищ в економіці, політичній і соціальній сферах пріоритет державного фінансування має бути зміщений на сферу забезпечення потреб системи правосуддя (адже інші сфери можуть бути фінансово забезпеченими за рахунок інших джерел фінансування); 4) окрім наявності спеціалізованих органів, які мають за основне функціональне призначення забезпечення незалежності судової влади, їх діяльність має відповідати, по-перше, міжнародним стандартам, по-друге, мати власну дисципліну (встановлений непопущний порядок) щодо результативної діяльності; по-третє, чіткий розподіл сфер відповідальності.

Ключові слова: громадянське суспільство, захист та охорона, незалежність, соціальна цінність, судді України, суддівське врядування, судова влада.

The purpose of the article is to reveal the essence of the legal concept of “independence of judges in Ukraine”, as well as to formulate a modern understanding of its implementation. The article is devoted to revealing the essence of legal concept “independence of judges in Ukraine”, formulation of a modern understanding of its implementation.

It is emphasized that the independence of judges is enshrined at the highest (legislative) level of national law, the leading democratic principle (principle) of society, which obliges the state to ensure a fair trial by establishing a number of guarantees for its implementation, supported by enforcement mechanisms. It is argued that in the discourse of the latest rethinking of the duty to ensure the independence of Ukrainian judges, main task is as follows: how the state should form an effective and efficient system of justice in economic, political and social crises, low public confidence in state apparatus as a whole and separately the activities of the judicial authorities of Ukraine.

The following conclusions are made: 1) obligation to ensure the independence of judges of Ukraine is not only the activity of bodies authorized by the state to perform its functions, but also civil society institutions, collectively called public administration. Their administrative activities should be consolidated, joint and carried out in partnership; 2) in overcoming the “dark sides” of the independence of judges in Ukraine, all subjects of administrative and legal relations (with the possibility of acquiring such status) should be interested – judges, public authorities and local governments, civil society institutions, international experts and partners; 3) in the conditions of crisis phenomena in the economy, political and social spheres, the priority of state funding should be shifted to the sphere of meeting the needs of the justice system (because other spheres can be financially provided at the expense of other sources of financing); 4) in addition to the existence of specialized bodies whose main functional purpose is to ensure the independence of the judiciary, their activities must meet, firstly, international standards and secondly, have their own discipline (established inviolable order) for effective activities; third a clear division of responsibilities.

Key words: *civil society, independence, judges of Ukraine, judicial governance, judiciary, protection and security, social value.*

Вступ. Україна як незалежна, соціально орієнтована правова держава не може існувати без дієвих механізмів захисту та охорони прав, свобод та інтересів своїх громадян, без належно сформованої та ефективно реалізованої судової влади [1]. Найважливішим кроком у державотворенні було прийняття Конституції України (1996 року), в якій визначено існування судової влади, гарантовано незалежність і недоторканність суддів і заборонено вплив на них у будь-який незаконний спосіб [2, с. 4]. Ці положення відображено як у розділі, який визначає загальні засади конституційного ладу в Україні, так і у спеціалізованому розділі Основного Закону, що має назву «Правосуддя».

Окрім вказаного вище, нині чинними нормами Конституції України: 1) сформовано коло суб'єктів реалізації правосуддя в Україні (ст.ст. 124 та 127); 2) представлена система судоустрою України (ст. 125); 3) сформовано організаційні засади діяльності суддів України (ст. ст. 128, 129, 129-1, 130, 130-1); 4) описано правовий статус Вищої ради правосуддя України (ст. 131); 5) визначено засади для організації та порядку діяльності прокуратури України (ст. 131-1); 6) представлено систему професійної правничої допомоги в Україні (ст. 131-1) [1, с. 110; 3]. Завдяки цьому судова влада має змогу вирішувати правові спори з метою відновлення порушеного права й припинення такого порушення, а також забезпечувати виконання гарантій права кожної людини на ефективний судовий захист [4].

Втім процеси державотворення в Україні у кореляції зі світовими тенденціями розвитку демократії та верховенства права засвідчують, що ідея незалежності суду набуває розвитку в утвердженні незалежної судової влади як складника державної влади у демократичній правовій державі [5, с. 56]. У дискурсі новітнього переосмислення обов'язку забезпечення незалежності суддів України основне завдання ставиться так: яким чином держава має сформувати ефективну та результативну систему відправлення правосуддя в умовах кризових явищ в економіці, політичній і соціальній сферах, а також при низькому рівні довіри суспільства до державного апарату загалом і окремо діяльності судових органів України.

Необхідно уточнити, що проблеми становлення судової влади як незалежної і самостійної гілки державної влади обґрунтовані [6, с. 1] і не дарма привертають увагу сучасних дослідників.

Власне, відкинувши теорію поділу влади, радянська юриспруденція залишила за межами свого науково-практичного інтересу весь комплекс функцій судової влади, її місце у структурі державного механізму [6, с. 1]. В результаті ця проблема тривалий час була не до кінця усвідомленою [6, с. 1] і лише порівняно нещодавно набула актуальності.

Нині все більше науковців звертають свої наукові пошуки до комплексного розкриття адміністративно-правових особливостей організації і функціонування судової влади як незалежної гілки державної влади [6, с. 1], що має надзвичайно важливу соціальну місію. Серед таких вчених окремо слід виділити Т. Галайденко, В. Городовенка, І. Камінську, Куйбіду, В. Масалітіна, І. Рекецьку, А. Федорченко, В. Шулежко. Однак у контексті представленого до аналізу формулювання проблематики їх наукові пошуки звернені не були.

Постановка завдання. Метою статті є розкриття сутності правового концепту «незалежність суддів в Україні», а також формулювання сучасного розуміння щодо його реалізаційного боку.

Результати дослідження. Вступивши у 1995 році до Ради Європи, наша країна взяла на себе певні зобов'язання щодо забезпечення незалежності судової влади та її носіїв. Міжнародно-правові документи загального характеру передбачають право на справедливий судовий розгляд і неодмінно підкреслюють такі властивості суддів як незалежність, безсторонність і компетентність (ст. 6 Європейської конвенції про захист прав людини і основних свобод (1950 рік). У Основних принципах незалежності судових органів (1985 рік) підкреслюється, що незалежність судових органів гарантується державою і закріплюється в Конституції або інших законах країни (п. 1).

У резолюції № 40/146 від 13 грудня 1985 року Генеральна Асамблея ООН запропонувала урядам дотримуватися Основних принципів незалежності судової влади та впроваджувати їх у національне законодавство і практику правозастосування. Одночасно з цим положення міжнародних документів не повинні служити підставою для зміни національних правил у бік зниження рівня гарантій, вже досягнутого у відповідних країнах (п. 1.1. Європейської хартії про статус суддів) [2, с. 3–4]. Тобто керівні принципи верховенства права вимагають від держави гарантувати незалежність судової системи [7].

Визначаючи сутність досліджуваного питання, необхідно зазначити, що загалом з позиції філософського інтерпретування «незалежність» розглядається як категорія буття та пізнання, що означає наявність у об'єктів і систем власного початку, що не визначається їх зовнішнім оточенням і не залежить від буття інших об'єктів і систем. Наявність самоцінності об'єктів і систем визначає їх специфіку і утворює необхідну умову різноманітності у світі [8].

Оскільки чинне законодавство отожднює діяльність судів в Україні із судьями, які є їх працівниками – суддівським корпусом [9], тому у правовому дискурсі незалежність суддів здебільшого розглядається у широкому сенсі як незалежність органів судової влади насамперед від органів законодавчої та виконавчої влади, політичних партій, а також як його повна, ніким не обмежена самостійність у власних діях. Незалежність судової влади невіддільна від незалежності суддів [10, с. 58]. Однак слід розуміти, що незалежність суду та незалежність суддів не тотожні правові категорії, адже остання має низку власних специфічних особливостей.

Втім, слід сприймати як аксіому факт того, що Україна зобов'язана гарантувати, забезпечувати та оберігати незалежність [11] як судів, так і суддів. Останнє реалізується насамперед особливим порядком їх обрання або призначення на посаду та звільнення з посади; заборонаю будь-якого впливу на суддів; захистом їх професійних інтересів; особливим порядком притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності; забезпеченням державою особистої безпеки суддів та їхніх сімей; гарантуванням фінансування та належних умов для функціонування судів і діяльності суддів, їх правового і соціального захисту; заборонаю суддям належати до політичних партій і профспілок, брати участь у будь-якій політичній діяльності, мати представницький мандат, займатися за сумісництвом певними видами діяльності; притягненням до юридичної відповідальності винних осіб за неповагу до суддів і суду; суддівським самоврядуванням [12] і врядуванням.

Тобто з одного боку, зміст незалежності суддів полягає у створенні державою належних умов для виконання ними своїх повноважень, зокрема повне задоволення матеріальних і фінансових потреб, забезпечення нормальної роботи, виключення будь-яких перешкод у діяльності, недопущення різних форм тиску та впливу [10, с. 58]. З іншого боку, суддівська незалежність – втілення гарантії права кожного громадянина на справедливий суд та одна з передумов існування демократичної держави та суспільства, які керуються принципом верховенства права [13].

Згідно юридичних позицій Конституційного Суду України незалежність судів встановлена в Україні як конституційний принцип організації та функціонування судів з метою забезпечення права осіб на такий захист. При цьому недоторканність суддів не є особистим привілеєм, а як один з елементів статусу суддів має публічно-правове призначення – забезпечити здійснення правосуддя незалежним, неупередженим і справедливим судом [11]. Отже, незалежність суддів є закріпленою на найвищому (законодавчому) рівні національного законодавства провідною демократичною засадою (принципом) суспільства, що зобов'язує державу забезпечити справедливий розгляд судових справ шляхом встановлення низки гарантій його реалізації, підкріплених механізмами виконання.

Так, Закон України «Про судоустрій і статус суддів» від 02 червня 2016 року № 1402-VIII містить спеціалізовану норму, присвячену незалежності суддів в Україні (ст. 48). Її положення не конкретизують системи гарантій незалежності суддів, однак визначають їх базисні характеристики (як конкретні засоби, спрямовані на її забезпечення). Крім цього, окремі гарантії незалежності суддів розпорошені і по інших нормах аналізованого закону та встановлені іншими актами судоустрійного законодавства, що у деякій мірі деталізовані правовими позиціями Конституційного Суду України.

Втім, конкретизація системи гарантій незалежності суддів вбачається й не зовсім доречною, адже реалізація принципу незалежності суддів лише опосередковано залежить від гарантій його реалізації (скажімо, процедури призначення на посаду), оскільки йдеться про загальний рівень професіоналізму конкретного судді. Безумовно, за підбір кандидатів на посади суддів, ефективність цього механізму визначається насамперед процедурою формування суддівського корпусу. Але до початку його формування у суспільстві мають з'явитися кандидати, які відповідатимуть усім вимогам, пред'явленим до осіб, що мають намір зайняти посаду судді [14, с. 32]. Тому гарантії незалежності суддів є провідним, однак не єдиним складником аналізованого принципу.

Як стверджує Т. Галайденко [14], нині гостро стоїть проблема існування «темних сторін» незалежності суддів і потреба її забезпечення на державному рівні. Як приклад правники Сполученого Королівства серед причин того, що не дозволяє говорити про безумовне втілення принципу незалежності суддів, називають відсутність системи писаних законів, а звідси – існування численних протиріч і нерегульованих питань [15]. В Україні ж проблеми незалежності суддів здебільшого пов'язують із недосконалістю чинного законодавства, недоліками процедури призначення та функціонування суддівського корпусу, національним менталітетом, історичними традиціями [16, с. 15].

Висновки. Відповідаючи на запитання «Як держава має сформувати ефективну та результативну систему відправлення правосуддя в умовах кризових явищ в економіці, політичній і соціальній сферах, а також при низькому рівні довіри суспільства до державного апарату загалом і окремо діяльності судових органів України», можемо стверджувати про таке:

- обов'язок забезпечення незалежності суддів України – це не тільки діяльність органів, уповноважених державою на виконання її функцій, а й інституцій громадянського суспільства, що сукупно іменуються публічною адміністрацією. Їх адміністративна діяльність має бути консолідованою, спільною та здійснюватися на умовах партнерства;

- у подоланні «темних сторін» незалежності суддів в Україні мають бути зацікавлені всі суб'єкти адміністративно-правових відносин (з можливістю набуття такого статусу): судді, органи державної влади та місцевого самоврядування, інституції громадянського суспільства, міжнародні експерти та партнери;

- в умовах кризових явищ в економіці, політичній і соціальній сферах пріоритет державного фінансування має бути зміщений на сферу забезпечення потреб системи правосуддя (адже інші сфери можуть бути фінансово забезпечені за рахунок інших джерел фінансування);

- окрім наявності спеціалізованих органів, що мають за основне функціональне призначення забезпечення незалежності судової влади, їх діяльність має відповідати, по-перше, міжнародним стандартам, по-друге, мати власну дисципліну (встановлений непорушний порядок) щодо результативної діяльності; по-третє, чіткий розподіл сфер відповідальності.

Список використаних джерел:

1. Шулежко В.П. Загальна характеристика соціальної необхідності існування судової влади в Україні. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2017. Вип. 1. Т. 5. С. 109–115.
2. Городовенко В.В. Проблеми незалежності судової влади : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.10; Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. Х., 2006. 197 с.

3. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *ВВР*. 1996. № 30. Ст. 141.
4. Коментар до Кодексу суддівської етики, затверджених рішенням Ради суддів України від 04 лютого 2016 року № 1. URL: <http://rsu.gov.ua/ua/events/komentar-do-kodeksu-suddivskoi-etiki>.
5. Камінська І.В. Незалежність суду як засада організації судової влади : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.10; Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2016. 214 с.
6. Рекецька І.Р. Судова влада в контексті демократичної трансформації українського суспільства : автореф. дис. ... канд. політ. наук: 23.00.02; Нац. ун.-т «Одеська юридична академія». Одеса, 2003. 16 с.
7. Роза Г.М. Янсен. Коментар до Концепції вдосконалення судового устрою та забезпечення справедливого судочинства в Україні відповідно до європейських стандартів. Міністерство юстиції України. URL: https://minjust.gov.ua/m/str_7624.
8. Независимость – категория бытия. Институт философии Российской Академии наук. 2018. URL: <https://iphlib.ru/library/collection/newphilenc/document/HASHec86502e308ba51ce4f8ec>.
9. Федорченко А.А. Діяльність місцевих судів в Україні як об'єкт публічного адміністрування. *Visegrad journal on human rights*. 2019. № 6/3. Р. 208–212.
10. Масалітіна В. Гарантії незалежності суддів: сучасні реалії. *Збірник наукових праць ЛОГОС*. 2020. № 5. С. 58–60.
11. Про незалежність судової влади : постанова Верховного суду України від 13.06.2007 № 8. Адвокат. 2007. № 6. 57 с.
12. Каталог юридичних позицій Конституційного Суду України: незалежність. *Конституційний Суд України*. URL: <http://ccu.gov.ua/storinka-knygy/55264-nezalezhnist>.
13. Зміцнення суддівської незалежності та самоврядування. Програма USAID «Нове правосуддя». URL: https://newjustice.org.ua/uk/program_areas/zmitsnennya-suddivskoyi-nezalezhnosti/.
14. Галайденко Т.В. До питання розмежування категорій «принцип незалежності суддів» і «гарантії його реалізації». *Вісник Вищої ради юстиції*. 2010. № 3. С. 28–40.
15. Judicial independence. Judiciary of England and Wales. URL: http://www.judiciary.gov.uk/about_judiciary/judges_and_the_constitution/judicial_independence/index.htm.
16. Куйбіда Р.О. Реформування правосуддя в Україні: стан і перспективи : монографія. Відпов. ред. Коліушко І.Б. К. : Атіка, 2004. 288 с.

УДК 340.132.626

DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2020.6-1.50>

КОПИТОВА О.С.

НЕЗАЛЕЖНІСТЬ СУДДІ ПІД ЧАС ЗДІЙСНЕННЯ ПРАВОСУДДЯ ЯК ЗАСАДА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЄДНОСТІ СУДОВОГО ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ

INDEPENDENCE OF A JUDGE DURING EXECUTION JUSTICE AS A BASIS FOR ENSURING THE UNITY OF JUDICIAL LAW ENFORCEMENT

Стаття присвячена розкриттю важливості забезпечення реальної незалежності суду під час судового правозастосування як засади сприяння єдності судового правозастосування. Констатовано, що реформування судової влади перейшло у нову перехресну і поспішну фазу, під час чого вбачається істотно-надмірне втручання будь-яких органів і осіб в організацію діяльності й функціонування судової влади.

Обґрунтовується, що численні реформи в системі правосуддя розширили компетенцію суду, зокрема до ВС перейшло повноваження офіційного тлумачення законів. Водночас доведено, що це не призвело до ефективного покращення захисту

© КОПИТОВА О.С. – кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник відділу організації наукової діяльності та захисту права інтелектуальної власності (Національна академія внутрішніх справ), суддя (Північний апеляційний господарський суд України)